The book cover features a highly decorative border. At the top, an archway contains two figures, possibly angels or saints, flanking a central floral motif. The arch is supported by two vertical columns, each adorned with stylized leaf patterns. The bottom corners of the border contain small square panels with intricate designs. The central text is set within the open space of the arch.

Архиепископ ІЛАРІОН:

Українська мова
в Церкві.

1943.

Холм.

Свята Данилова Гора.

ПЕРЕКЛАДИ

Архиєпископа Іларіона (Огієнка):

1. Шкільні молитви, Тернів, 1921 р.
2. Український православний Молитовник. Тернів, 1921 р.
3. Свята Служба Божа Св. Отця нашого Івана Золотоустого. Ч. I: текст, ч. II: пояснення до тексту. Львів, 1922 р.
4. Православний Молитовник для шкіл початкових. Львів, 1922 р.
5. Свята Великодня Відправа. Тернів, 1922 р.
6. Великодня Євангелія Св. Євангелиста Івана, Тернів, 1922 р.
7. Святого Отця нашого Івана Золотоустого, Учительне Слово на Світососний День Великодній. Тернів, 1922 р.
8. Свята Відправа на Зелені Свята, Тернів, 1922 р.
9. Свята Відправа Вечіря й Рання, Жовква, 1923 р.
10. Великодній Канон. Варшава, 1927 р.
11. Православний Молитовник. Вид. 3. Варшава, 1928 р.
12. Православний Молитовник. Вид. 4. Варшава, 1930 р.
13. Парастас або Велика Панахида за в Бозі спочилих. Варшава, 1935 р.
14. Похорон світських людей. Варшава, 1935 р.
15. Віблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Варшава, 1932 — 1940 р. Готується до друку.
16. Новий Заповіт Господа й Спасителя нашого Ісуса Христа. Варшава, 1939 р.
17. Книга Псалмів. Варшава, 1939 р.
18. Молитовник для православних українських дітей. Холм, 1941 р., 64 ст.
19. Акафіст Пресвятій Богородиці перед Її чудотворним Образом Холмським. Холм, 1941 р., 20 ст.
20. Великий Канон Св. Андрія Критського. 1942 р., 51 ст.
21. Колінопреклонні Молитви на Вечірні Св. П'ятдесятниці. Холм, 1942 р. 16 ст.
22. Вечіря й Утрєня. Вид. 2-е, виправлене. 1942 р., 80 ст.
23. Пісня над Піснями. Холм, 1942 р., 23 ст.
24. Літургія Св. Отця нашого Івана Золотоустого. Вид. 2. виправлене. Холм, 1942 р., 80 ст.
25. Надгробна Утрєня в Страсну Суботу. Холм, 1943 р.
26. Чин Малою Освячення води. Холм, 1943 р.
27. Молебень перед початком науки в школах. Холм, 1943 р.
28. Молебень на Новий Рік. Холм, 1943 р., 16 ст.
29. Молебень до Пресвятої Богородиці. Холм, 1943 р.
30. Вдячний Молебень. Холм, 1943 р.
31. Чин Великого Освячення води на Святе Богоявлення. Холм, 1943 р. 20 ст.

Архиепископ ІЛАРІОН:

**УКРАЇНСЬКА МОВА
В ЦЕРКВІ.**

Х о л м. Свята Данилова Гора. 1943.

ЗМІСТ КНИЖКИ:

Ст.:

I. Рідна мова — душа Церкви	3
II. Право української мови бути мовою Церкви .	6
а. Рідна мова в Церкві—це заповідь Св. Письма	9
б. Святі Отці визнавали рідну мову в Церкві	14
в. Церковне Передання свідчить про рідну мову в Церкві	18
г. Видатні сучасні богослови та Ієрархи стоять за рідну мову в Церкві	21
III. Мова українська була вже мовою Церкви . .	31
IV. Сучасна церковнослов'янська мова	35
V. Староукраїнська мова, як мова церковна . .	43

I.

Рідна мова — душа Церкви.

Церква — це душа народу. Душа правдива, жива, що оживлює кожного народа її робить його нацією.

Народ без своєї Церкви — народ без душі, народ мертвий, печаткою нації не означений.

Рідна мова—це душа Церкви, це той Дух Святий, що оживлює всю Церкву, саму істоту Її, як Він оживив був Апостолів в Єрусалимі в 50-й день по Воскресенні. Рідна мова міцно єднає вірних з Богом, сильно допомагає їм у Богопізнанні.

Рідна мова — шлях до Бога!

Церква без рідної мови—Церква мертва, не діяльна, це Церква без душі. Народ у цій Церкві — чужий їй, пасивний, бо він тут не оживлений найвищим даром Духа Святого,—даром рідної мови, даром найглибшого Богопізнання.

Церква — це душа народу, а мова Церкви — це ключ до цієї душі. Коли церковна мова зрозуміла вірним, то цей ключ у руках Духовенства, коли ж ні—він далеко від них! І стоїть така Церква, немов ті палати замкнені, що ключі від них закинено в море глибоке... }

Наука Христова — найбільша й найглибша наука на світі. Це наука, що перероджує цілий світ на Божих синів. Християнізація світу—це перше завдання кожної Церкви, кожного Духовенства. Возпоячесь на небо, Христос дав Своїм учням тільки одну заповідь: „Ідіть,— і зробіть всі народи за учнів Моїх!” (Мт. 28. 19). Але деякі Церкви не завжди належно виконують власне оцю

велику Христову заповідь, бо часом стають установою формальною, а тому правдива християнізація світу давно вже не провадиться належно...

Формалізм перероджує Церкву на палати замкнені, до яких нема доступу,—на Церкву без Божества. Світ морально гине, бо він правдиво не християнізується. Любов до ближнього — основа християнства, а вона ж забулася вже таки основно!...

І все це тому, що Церква часом далека від своїх вірних, часом чужа й мертва для них, що вона не ставить собі завданням найміцніше зв'язатися з душею народу, що вона йому часто не рідна мати, але бездушна мачуха... Одною з причин цього завмирання є відсутність рідної живої мови в Церкві, що споводує занепад правдивої й глибокої християнізації мас.

Дайте рідну мову в Церкву—й Дух Святий огорне її, як мати дитину, і Церква оживе й розцвіте, немов та троянда травнева, й стане живою та милою!

У нас звичайно забувають, що церковні Богослужби,—це ж глибока щиросерда поезія! А на правду, багато Молитов — це поетичні перліни, тихе й щире слово зболілої людської душі до свого Господа. Вечірня, Утреня, Похорон, Акафисти й т. ін. — це ж найщиріша поезія! Канони в своїй більшості, як і частина Молитов, у грецькому оригіналі писані віршами. Добра третина Біблії в оригіналі написана віршами, напр.: Йов, Псалтир, Плач Єремії, Приказки Соломона, Еклезіяст, Пісня над Піснями й майже всі Пророки, — і не тільки написані віршами, але написані й глибоко поетичною мовою.

Як же наша душа відчує й зрозуміє цю божественну поезію, коли нам її в Церкві читають чужою, незрозумілою мовою, та ще й простою прозою?!

Запекла, найгірніша душа тихо заплакала б покаянними слізьми, коли б вона справді душею почула й серцем зрозуміла ці щирі Божі слова... Наш народ ще не звик масово читати Св. Письмо (а католикам це просто заборонялося), не звик, бо не бачить його в живому сучасному перекладі, а чужою мовою не може й не звик читати... А через це зменшується християнізація мас, ненависть у світі росте, як верба над водою...

Крім цього, на жаль, ми зовсім не маємо своєї розвиненої релігійної поезії українською мовою. Спрагнена Божої ласки душа не має в нас на чому спинитися, не має на чому відпочити, не має на чому рости...

Горе тому народові, що його Церква чужа йому!

Потребу рідної мови для Церкви сьогодні визнає кожен, хто вміє логічно думати й хто правдиво шанує Бога, цебто шанує Його розумом, душею та серцем, а не тільки самими фарисейськими устами. Найбільше виступають проти рідної мови в Церкві росіяни, і то виступають тільки проти української мови. Виступають проти не тому, що вони взагалі проти рідної мови в Церкві, — це вони визнають, — але виступають власне тільки проти української мови. А роблять це не з причин церковних, а тільки з політичних: щоб український народ не усвідомлювався, не націоналізувався. Оце правдива причина всіх тих, що виступають проти української мови. Виступають вони не тільки проти нашої мови, але тим самим проти самого народу, бо коли нема української мови в Церкві, то нема українського народу взагалі. Вони ж не визнають взагалі нашої окремої історії, нашої окремої літератури, нашої окремої культури, нашої окремої мови, нашої окремої Церкви, — взагалі не визнають українського народу! „Не было, нѣтъ и быть не можетъ” такого!...

Не визнають української мови в Церкві ті росіяни, а головню їхнє Духовенство, що фформою заступили собі зміст віри, що буквою заступили духа, що довгі віки билися й б'ються за сугубу чи трегубу Алилюю, за дво-чи триперстя, за ходіння посолонь чи проти сонця і т. ін. Це все ті зарозумільці, що й знати не хотять науки Апостола Павла, який каже: „А тепер ми звільнились від (старого) Закону, умерши для того, чим були зв'язані, щоб служити нам в обновленні духа, а не в старості букви” (Рим. 7. 6). Або: „Христос нас зробив бути здатними слугами Нового Заповіту, не букви, а Духа, — бо буква вбиває, а дух оживляє” (2 Кор. 3. 6).

Забувши накази Святого Письма, ці засліпленці не допускають нам української мови до Церкви, бо бажать, щоб у Церкві панувала тільки їхня російська мова, а в Богослужбах—тільки їхня церковна мова, яку вони звать неправильно мовою старослов'янською.

Хто проти української мови в Церкві, той ворог українського народу й ворог Церкви, бо він: 1) спниює християнізацію народу, цебто виступає проти заповіді Христа навчати всі народи, 2) спричинює падіння впливів Церкви на народ, бо ж рідна мова міцно еднає народ з Церквою, 3) не має любови до ближнього, бо хоче держати наш народ у темноті, щоб легче над ним панувати, і 4) підтримує тріязичну ересь, цебто й сам еретик, бо виступає проти Св. Письма (проти 1 Кор. 14).

II.

Право української мови бути мовою Церкви.

Усі православні Церкви об'єднуються одним Головою — Ісусом Христом, одним Св. Письмом, одними догматами та канонами. Але повної формальної єдності

нема, бо Св. Письмо кожен православний народ має своєю рідною мовою, і багато канонів розуміє по-своєму, за своєю церковною традицією й своїм Переданням. У всьому іншому православні Церкви національні: кожна має свою богослужбову мову, свої обряди, свої форми їх, свої Свята, свої властивості в Богослужбах і т. ін. Взагалі, православіє універсальне, вселенське по змісту, але національне по виконанні, по своїх формах. Св. Григорій Двоєслов († 604 р.) виразно про це свідчить (41-й лист до Леандра): „В єдиній Вірі нічим не шкодить Святій Церкві різноманітність звичаїв”. Цебто, Віра наша єдина й вічна, але зовсім не єдина й не вічна форма її виявлення.

Національність освятив Сам Основоположник нашої Церкви, коли сказав хананеянці: „Я посланий тільки до загинулих дому Ізраїля. Не годиться взяти хліб у дітей і кинуть щенятам” (Мт. 15. 25-26). Христос освятив і наказав любити передовсім своє рідне, бо, послаючи Своїх учнів на проповідь, Він їм наказував: „На путь до поган не ходіть, і до Самарянського міста не входьте, але йдіте радніш до овечок загинулих дому Ізраїлевого!” (Мт. 10. 5-6). Отож, Христос дбав найперше про Свій рідний народ, його спасіння — найближче Йому. Це навчальний приклад і всім нам, щоб ми теж не забували служити найперше своєму рідному народові, щоб потреби свого народу були найбільшчі для нас. Бож служити Народові — то служити Богові!

Освятив націоналізм Христос і тоді, коли ревно оплакував долю свого рідного столичного міста — Єрусалима (Мт. 23. 37).

Книги Старого Заповіту переповнені національною ідеєю. Також і Євангелія часто дає нам зразки на-

Гордієть української церковної культури—славна ОСТРІЗЬКА БІВЛІЯ 1581-го року, що поширилася по всьому слов'янському світі. Це перша на Сході друкована Біблія. В Москві Біблія вперше видрукована була тільки 1663-го року, дебо через 82 роки по українській, і то була не самостійна праця, а тільки передрук Біблії Острівської.

ціонального патріотизму. Так, про праведного Симеона Богоприїмця говориться, що він „потіхи чекав для Ізраїля“ (Лука 2. 25), — чекав для свого народу. Так само й Пророчиця Анна розповідала про Ісуса „всім, що чекали визволення Єрусалиму“ (Лука 2. 38), — визволення від ворожого ярма римлян.

Апостоли говорили своєю рідною арамеїською мовою, навіть з місцевим галилейським акцентом (вимовою). Євангелія свідчить це про Апостола Петра: присутні на подвір'ї Пилата говорять йому: „І ти справді з тих, та й мова твоя виявляє тебе“ (Мт. 26. 73, пор. Мр. 14. 70: „Бо ти галилеянин“).

Рідна мова в Церкві — це неписаний догмат для Православ'я, освячений Св. Письмом, св. Отцями Церкви та церковним Переданням. Ось тому кожна Православна Церква має свою рідну богослужбову мову: грецьку, грузинську, арабську, коптську, румунську, російську, й т. ін.

а. Рідна мова в Церкві—це заповідь Св. Письма.

Хвалити й пізнавати Бога рідною мовою — це догмат у Православній Церкві, тільки осліплення людське не хоче цього бачити з чисто суб'єктивних причин. При останньому побаченні зо Своїми учнями Ісус Христос дав їм заповідь: „Тож ідіть та й зробіть всі народи за учнів Моїх!“ (Мт. 28. 19; по-грецькому це *mathetéseate* „зробіть учнями“, від *mathetés* „учень“; по-російському: „научите всь народы“ недокладне, бо „зробіть всі народи за учнів Моїх“ — глибше). Як же можна зробити всі народи учнями Христа, проповідуючи їм Його науку чужою мовою?

Те саме читаємо й у Марка 16. 15: „Ідіте по цілому світові та всьому створінню Євангелію пропові-

дуйте!” А як можна нести Євангелію цілому світові, коли не визнавати національних мов?

Отож, рідна мова — це могутнє оруддя християнізації світу, це оруддя докладно виконати заповідь Христову для спасіння людства, а тому рідна мова в Церкві — це догмат християнської віри.

Отож, Христос дав величну заповідь Своїм учням: зробити Його учнями всі народи, щобто навчити Євангелії цілий світ. Але як же це зробити?

Це ж завдання ніби понад сили людські, ніби для простих учнів Його невикональне. Ні, Христос це передбачив, а тому додав: „А тих, хто ввірує, супроводити будуть ознаки такі: говоритимуть новими мовами” (Мр. 16. 17).

Ось у цьому й розв'язка виконання заповіді: проповідуйте, навчайте по Церквах не самою тільки мовою гебрійською чи грецькою, але й новими мовами, щоб вас люд зрозумів! Таким чином „нові мови” стають кінцевим оруддям християнізації, стають неохитним догматом для Апостолів.

Мало того, щоб виконати цього наказу християнства, Ісус Христос робить чудо над Апостолами, — посилає на них Духа Святого, і тим навчає їх різних мов, а це дає їм змогу справді проповідувати Євангелію кожному народові його рідною мовою. Це величезна подія в діях спасіння людства та в діях Богопізнання, а тому я нагадую тут її за Діями 2. 1-13 повно:

„1. Коли ж сповнився день П'ятдесятниці, всі вони однодушно знаходились вкупі.

2. І нагло зчинивсь шум із неба, ніби буря гвалтовна зірвалася, і переповнила весь той дім, де сиділи вони.

3. І явилися їм язикі поділені, немов би огненні, та й на кожному з них по одному осів.

4. Всі ж вони переповнилися Духа Святого, й почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти давав.

5. Пробували ж ув Єрусалимі юдеї, люди побожні, від усяких народів під небом.

6. А коли оцей гомін зчинівся, зібралася сила народу — та й диву далася, бо кожен із них тут почув, що вони розмовляли їх власним паріччям.

7. Чудувалися ж всі й дивувалися, та й казали один до одного: „Хіба ж не галиліяни ці ось усі, що говорять ?

8. Як же кожен із нас чує власне паріччя, що ми в нім народились ?

9. Парфяни та мідяни, та еламіти, також мешканці Месопотамії, Юдеї та Каппадокії, Понту та Азії,

10. і Фрігії та Памфілії, Єгипту й лівійських земель край Кірені, й заходжі римляни,

11. юдеї й нововірці, критяни й араби,—усі чуємо ми, що говорять вони про великі діла Божі мовами нашими”.

12. І всі не виходили з дива, й безрадні були, й говорили один до одного: „Що ж то статися має ?”

13. А інші казали з насмішкою: „Вони повпивались вином молодим”.

Оцей схід Духа Святого на Апостолів — це нове хрещення їх на найголовнішу їхню працю. І власне це стало провідною думкою Христової Церкви,—нести народам Євангелію рідною мовою. Не народи приспособилися до однієї мови Апостолів, а навпаки,—Апостоли Божим чудом навчилися говорити мовами народів. І через це Апостол Павло пізніше міг сміло сказати (Кол. 1. 23): „Євангелія проповідана всьому створінню під небом, якій я, Павло, став слугою”.

Звичайно, одноязичники, що не вважали можливим чути в Церкві іншу мову, крім своєї гебрейської, виступали проти цього видімого чуда, кивали головами й видумували на Апостолів, що заговорили рідними мовами слухачів: „Вони повпивались вином молодим!”

Отож, як бачимо, рідна мова в Церкві—це благодать Духа Святого, і хто виступає проти цього, той виступає проти Духа Святого, а такий гріх непростений ані в цьому віці, ані в майбутньому (Мт. 12. 32).

Апостол Павло, будівничий Христової Церкви, в першому листі до Коринфян 14. 1-19 подав цілу свою науку про вагу й конечність рідної мови в Церкві, а цим самим зробив її непорушним догматом християнства. Ось ця наука (подаю тільки вірші 2, 4, 6, 8, 9, 11, 13-19, 23):

„Як говорить хто *чужою*¹ мовою, той не людям говорить, а Богові, бо ніхто *його* не розуміє... Як говорить хто *чужою* мовою, той будує себе... А тепер, як прийду я до вас, браття, і до вас говоритиму *чужою* мовою, то який вам пожиток зроблю?... Бо коли сурма звук невиразний дає,—хто до бою готувитись буде? Так і ви, коли мовою не подасте зрозумілого слова, що кажете? Ви говоритимете на вітер! І коли я не знатиму значення слів, то я буду чужинцем промовцеві, і промовець чужинцем мені... Так і ви, через те, що пильнуєте про духовне, то глядіть, щоб збагачувались на збудування Церкви. Ось тому, хто говорить *чужою* мовою, нехай молиться, щоб умів вясняти. Бо коли я молюся *чужою* мовою, то молиться дух мій, а мій розум без плоду! Ну, а що ж? Буду молитися духом, і буду молитися й розумом, співатиму духом, і співатиму й

---

¹ Тут курсивою подано те, чого в оригіналі нема, але що треба логічно додати.

розумом. Бо коли будеш благословляти ти духом, то як той, що займає місце простої людини, промовить „амінь” на подяку твою? Не знає бо він, що ти кажеш. Ти дякуєш добре, але не будується інший. Дякую Богу моєму — розмовляю я мовами більше всіх вас. Але в Церкві волю п’ять слів зрозумілих сказати, щоб і інших навчити, авіж десять тисяч слів *чужою* мовою!... А як зійдеться Церква вся разом, і всі говоритимуть *чужими* мовами, і ввійдуть туди й простаки, чи невірнучі, чи ж не скажуть вони, що біснуєтесь ви?”

Це заповідь Апостола Павла, як пояснення Христових слів: ті, що ввірують, говоритимуть новими мовами (Мр. 16. 17). Ця заповідь — це основа християнізації світу, бо без неї Церква не існувала б.

Так само й Старий Заповіт ясно наказує панувати рідну мову кожного народу. Так, у Книзі Есфир читаємо, що цар Ксеркс панував над величезним краєм, але не денаціоналізував його, а „розсилав листи до всіх царських округ, до кожної округи письмом її, і до кожного народу мовою його” (1. 22, 3. 12, 8. 9).

Тут же 1.22 знаходимо надзвичайно важливу заповідь: „Щоб кожен чоловік був паном у домі своїмому й говорив мовою свого народу!” Цю величну заповідь, що пізніше її розвинув Апостол Павло, всі переклади світу подають так; але російська церковнослов’янська Біблія, за грецьким вєточним текстом, подає таке: „И посла царь книги во всѣ царства, да будетъ страхъ имъ въ жилищахъ ихъ”.

Неємія 13. 24-25 наказував не забувати своєї рідної мови. По Вавилонському полоні юдеї єдналися з своїми сусідами, а тому „їхні сини говорили наполовину по-апподоському, й не вміли говорити по-юдейському, а говорили мовою того чи того народу”. Це лю-

тило Неємію, про що він розповідає: „І я докоряв їм, і проклинав їх, і бив декого з них, і рвав їм волосся, і заприсягав їх Богом”, щоб не робили такого...

А в Книзі Пророка Софонії 1. 8 читаємо таке: Так говорить Господь: „Покараю Я всіх, що вони зодягають одягу чужинну!” Отже, Бог карає навіть за зодягання чужинецької одяжі, а що вже говорити про зраду рідної мови!

В Псалмі 46. 8 наказується: „Співайте Богові, співайте, співайте розумно!” (пор. 1 Кор. 14.15). А як же співати розумно, коли не розуміємо самої мови співу?

Ось через такі ясні накази Св. Письма Старого й Нового Заповіту в християнській Церкві стало догматом — хвалити Бога кожною мовою, старою чи новою, без винятку. Порушення цього Божого наказу — це єресь, а тому всі, що виступають проти рідної живої мови в Церкві — це єретики, як говорив про таких Св. Кирил-Костянтин († 869 р.).

На основі Христової заповіді Євангелія перекладена вже на всі мови світу, і ці переклади розпочалися ще з II віку по Христі, — щоб кожен народ міг стати учнем Христовим.

6. Святі Отці визнавали рідну мову в Церкві.

Св. Отці глибоко розуміли наказа Христа про рідну мову та науку Апостола Павла про це, й дали вислів свого розуміння в церковній Службі на П'ятдесятницю й день Святого Духа. Так, у другій Колінопреклонній Молитві на Зелені Свята зовсім ясно вияснено про рідну мову в Церкві: „Господи, Ісусе Христе, Боже наш! Ти людям подав спокій Світ і дар Найсвятішого Духа... Ти сьогодні цю ласку відкрито подав Своїм учням і Апостолам, і уста їхні язиками огнен-

ними зміцнив, і через них увесь людський рід почув Богопізнання на рідній мові своїй!" Чи можна ще ясніше говорити про рідну мову в Церкві?

А ось Стихира на Великій Вечірні Зелених Свят: „Ти рідними мовами, Христе, оновив Своїх учнів, щоб ними вони прославляли Тебе, Слово Безсмертне, Бога, що подає душам нашим милість велику”.

Стихира на Стиховнах тоді ж: „Господи, Дух Святий, наповнивши Апостолів Твоїх, навчив їх говорити рідними мовами. Тим і сталося чудо, невірам ніби п'янство, а для вірних найславніший спосіб спасіння. Благаємо Тебе, Чоловіколюбче, і нас учини достойними сляйва його!”

Звідти ж: „Господи, народи, не розуміючи сили Найсвятішого Духа, що зійшов на Апостолів Твоїх, уважали перемену мов за п'янство. Але ми, мовою рідною зміцнившись, невпинно говоримо так: Благаємо Тебе, Чоловіколюбче, — Духа Свого Святого не відбери від нас!”

Сідальний на Утрени в понеділок Святого Духа: „Дух Найсвятіший, огнем зійшовши сьогодні на Апостолів, жахом наповнив збори людей: коли бо Апостоли заговорили язиками огнєнними, кожен почув свою рідну мову. Тим і сталося чудо, невірам ніби п'янство, а для вірних поправді спасенне. Тому прославляємо силу Твою, Христе Боже, благаючи послати милостиво слугам Своїм прощення провин”.

Оце свідчення нашої Церкви, що читаються або співаються на Зелені Свята. Тут ясно показано, що рідна мова в Церкві—це наказ Її, який має величезне значення. Церква наша тут свідчить, що рідна мова: 1) Це благодать Божа для Богопізнання всім, 2) Схід Духа Святого на Апостолів і відкриття їм інших мов,—

це чудо Боже, спосіб спасіння для всіх, 3) Це спосіб, щоб усі славили Бога, 4) Це дія Святого Духа в людині.

Ось чому св. Отці дозволяли або допомагали правити Служби Божі різними мовами, щоб народ, для якого це робилося, зрозумів Богослужбу. Так, св. Іван Золотоустий 399-го року правив Літургію готам у Царгороді. Никита Ремесіяньський в V-му віці правив Богослуження бессам (слов'янам?) їхньою мовою. Сава Освящений в VI-му віці уряджував Богослуження народніми мовами для вірмен, грузинів, бессів і ін.

Славний Отець Церкви III віку Ориген пише про рідну мову в Церкві так: „Греки під час молитви вживають грецьких слів, римляни — римських, кожен молиться й по змозі славить Бога своєю власною мовою, — і Господь чує всіх, хто молиться, на всіх мовах”.

Церковний письменник VI-го віку Кассіодор свідчить, що „кожен народ співає в Церквах хвалебні пісні своєю природною мовою”.¹

Правда, рано повстала, головно на Заході, т. зв. триязична ересь. Триязичники чи Пилатники навчали, що Богослужби можна правити тільки тими трьома мовами, що ними була написана Пилатова табличка над розп'ятим Христом: гебрейською, грецькою й латинською. Поза цими мовами ніби жодна інша мова не годиться на Богослужбу. Коли св. брати Кирило й Мефодій розпочали правити Богослужби старослов'янською (болгарською) мовою, триязичники люто на них накиннулися й сильно перешкоджували їм у їхній праці. Про це в Житті Кирила, написанім десь у X-му віці, читаємо таке: Праця Кирила давала великий успіх.

---

¹ И. Бобровницкий: О происхождении и составѣ римско-католической Литургии, Київ 1857, ст. 102-103.

„І коли росла Божа наука, споконвічний злий заздрісник, проклятий диявол, не терплячи добра цього, увійшов у свої створіння (сосуди), і почав багатьох підбурювати, кажучи їм: такою Службою не можна славити Бога. Коли б це було Богові вгодним, то хіба ж Віп не зробив би так, що з споконвіку можна б було славити Бога слов'янською мовою? Але Бог вибрав собі тільки три мови: єврейську, грецьку та латинську, що ними тільки й можна (достоить) славити Бога. Таке говорили латинські прихильники, — Архієреї, Ієреї та учні (їхні). Костянтин воював з ними, як Давид з ворогами, і переміг їх книжною наукою; він назвав їх триязичниками чи Цллатниками, бо то так Пилат написав був у напису Господнім”.

Тяжка проте була боротьба св. братів з триязичниками,—через них Кирило помер ще молодим (869 р.), а Мефодій півчварта року просидів у тяжкій в'язниці. Ось чому Кирило-Костянтин, помираючи, гаряче молився до Бога: „Господи, Боже мій, погуби триязичную ересь!” Цю саму Молитву вирили на ювілейній медалі року 1885-го в Варшаві... росіяни...

Великий Патріярх царгородський Фотій року 866-го склав „Твір проти франків”, де перераховував відступлення латинян від Церкви, і тут у параграфі 19-му написав: „Франки заслуговують на догану, бо твердять, ніби молитися Богові не можна іншими мовами, як тільки ціми трьома діалектами: єврейським, грецьким та римським”. Отже, Фотій осудив триязичників!

Славний каноніст XII-го віку, якого пояснення ввійшли навіть до „Книги Правил”, Патріярх Антіохійський Вальсамон пише про рідну мову в Церкві так: „Православні з інших народів, що зовсім не знають грецької мови, можуть правити Богослужби своїми мо-

вами, але під умовою, що вірно перекладуть богослужбові книжки”.

До поділу Церков не раз і західня Церква висловлювалася проти трязычної ереси. Так, Франкфуртський церковний Собор 794-го року постановив: „Нехай ніхто не вірить, ніби Бога можна хвалити лише трьома мовами, бож усіма мовами можна молитися Богові, і людина буде вислухана, якщо просить вона справедливо”.

Папа римський Іван VIII в листі своєму 880-го року до Моравського князя Святополка писав: „Бог, що створив мову єврейську, грецьку та римську, створив і всі інші мови на Свою славу й хвалу”.

Трязичної ереси тримається тепер тільки Церква латинська, бо Церква грецька давно її покинула.

А за наших часів на нашій землі повстала ересь чотириязычна, бо до давніх трьох мов прибавляють ще четверту, т. зв. церковнослов'янську, хоч тепер ця мова обернулася в Церкві Російській просто в архаїчну російську мову.

в. Церковне Передання свідчить про рідну мову в Церкві.

Церковне Передання, що йде від апостольських часів, свідчить також, що від найдавніших часів кожен народ мав свою рідну церковну мову. Ось тому окремі Православні Церкви мають свою рідну богослужбову мову: грецьку, грузинську, коштську, арабську, румунську й т. ін. Чому ж тоді не можна мати в Церкві й мови української?

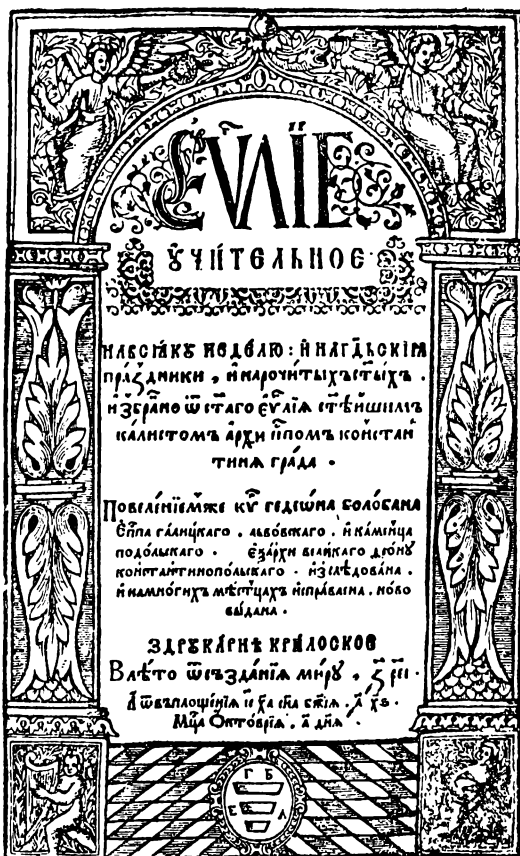
Православні слов'яни, цебто: болгари, серби, росіяни, українці й білоруси правлять Богослужби т. зв. церковнослов'янською мовою, але всі вимовляють бого-

службовий текст по-різному, за фонетикою мови свого народу. В давнину болгари, серби, росіяни та українці мали свої трохи відмінні богослужбові тексти, але з бігом часу болгари й серби втратили свою незалежність, церковна культура в них понизилась, і тому вони не в стані й не в силі були розвивати свої богослужбові тексти, — брали церковні книжки перше з України, а пізніше з Москви. Року 1686-го Москва силою неканонічно приєднала до себе Українську Церкву, а згодом накинула їй свої богослужбові книжки. Ось тому в усьому православному слов'янському світі запанував помалу російський богослужбовий текст, запанував не з доброї волі Церков. Але з часу, як Болгарія й Сербія здобули собі державну незалежність і заснували свої богословські школи, вони почали помалу виходити з-під російського церковного впливу, й розвивати свої звичаї в Богослужбах, а церковна їхня мова потроху наближується до живої хоча б у вимові.

Церковна традиція навіть у Церкві Католицькій допускає т. зв. додаткові Богослужби рідною мовою. Наприклад, у Польщі польська мова входить до Костьолів усе більше та більше.

Недавно, року 1930-го Папа дозволив хорватам уживати в Богослуженнях живої своєї мови, а трохи перед тим те саме було дозволено чехам.

Взагалі ж Православна Церква знає рідну мову в Церкві, як свій догмат іще з апостольських часів і часто вживає його й тепер. Навіть Церква Російська охоче вживає рідної мови, коли тільки справа йде не про українців. Так, у 1890-х роках Прот. Мадьцев, Священик російського посольства в Берліні, правив там Богослужби німецькою мовою, які й вийшли друком. Так само Російська Церква легко перекладає й

УЧИТЕЛЬНА ЄВАНГЕЛІЯ 1606-го року.

У цій книжці дано недільні й святкові Євангелії й проповіді на них українською мовою.

править Богослужби різним народам з місіійною метою, наприклад татарам, якутам, мордовцям, зирянам, китайцям, японцям і т. ін., і ніколи не повстає жодного питання про якусь неканонічність Богослужб не церковнослов'янською мовою.

Але росіяни стають упертими триязичниками (Пилатниками), коли тільки справа йде про українців, бо в окремій Службі рідною мовою вони вбачають „політичний сепаратизм”. Іншими словами,—росіяни й їхні прихильники виступають проти української мови в Церкві не з якихсь догматичних чи канонічних перешкод, бо таких нема, а виключно з цілів політичних, щоб не допускати українців до більшої національної свідомости, а тим самим, щоб легше над ними панувати. А це непростіший переступ і проти Св. Письма, і проти церковних канонів, бо 8 правило III Вселенського Собору наказує Церквам заховувати свої звичаї, а в нас же жива українська мова частинно була вже мовою Церкви!

г. Видатні сучасні богослови та Ієрархи стоять за рідну мову в Церкві.

Отож, як ми бачили, в Православній Церкві від апостольських часів повстав непорушній догмат про рідну мову в Церкві, бо про це наказує і Св. Письмо, і Отці Церкви, і церковне Передання. Ось тому нема нічого дивного, що й видатніші сучасні богослови та Ієрархи навіть із росіян висловлюються за рідну мову в Церкві.

Так, року 1885-го в Росії врочисто святкувався тисячелітній ювілей від смерти Апостола слов'ян св. Мефодія († 6 квітня 885 року), а це змусило багатьох російських богословів та Ієрархів передумати велич праці св. братів, Кирила й Мефодія, й висловитися про

неї принципово. Я подам тут кілька голосів, подам дослівно,—нехай росіяни говорять по-російському. Підкреслюю, що все це особи з вищою богословською освітою.

Один із дослідників праці св. братів, П. Знаменський, професор Казанської Духовної Академії, справедливо писав: „Самая сущность первоучительскихъ заслугъ свв. Кирилла и Меѳодія заключается не въ изобрѣтеніи ими азбуки, а въ самой мысли дать славянамъ Богослуженіе на ихъ родномъ языкѣ славянскомъ, мысли великой и въ свое время дѣйствительно необычайной при всей повидимому ея простотѣ; это такая заслуга св. первоучителей, передъ которою и изобрѣтеніе славянской грамоты, — и самые переводы ихъ являются заслугами уже второстепенными, менѣе важными”. „Імъ самимъ, — продовжує Знаменський — а не кому другому, принадлежитъ самая мысль дать славянамъ вѣру и Богослуженіе на національномъ славянскомъ языкѣ, мысль великая, до полпаго пониманія которой не могутъ возвыситься ни греки, ни латини даже нашего времени, едва ли возвысились вполнѣ даже и мы, славяне, обязанные ей началомъ всей нашей христіанської цивілізації. Мы все, конечно, согласны въ томъ, что возносить сердечную молитву къ Богу человеку можно не иначе, какъ только на природномъ своемъ языкѣ, — это психологическая аксіома, — но все ли и теперъ еще могутъ примириться со всеми, необходимо вытекающими изъ нея теоретическими и практическими выводами, на-прим. хоть бы съ обратнымъ заключеніемъ, что Богослуженіе на чужомъ языкѣ есть не что иное, какъ релігіозно-психологическій абсурдъ”¹.

¹ „Православный Собесѣдникъ” 1885 р. Кн. IV. ст. 366.

ТЪЦРСТВННТКО
НДАБЖДЕТЬКО
ЛНТВОЮ. ЯКА
НАБСННАЗЕ
МЛН ХЛЪБЪНА
ШЪНАСЖЩЪНЪ
НДАЖДЪНАМЪ
ДЪНЬСЪ НОСТА
ВННАМЪ ДЛЪ
ГЪНАША. ЯКО
НМЪОСТАВЛН
КМЪ ДЛЪЖЪ
ННКОМЪНАШН
МЪ ННЕВЪВЕ
ДННАСЪВЪНА
ПАСТЬ НЪНЗБА
ВННЪОТЪНЕ
ПРНМЗННН

“Отче наш” з г. зв. ОСТРОМИРОВОІ ЄВАНГЕЛІІ 1056-го року, написаной в Києві; ...ть царствіе твое,
да будетъ воля твоя, яка на небеси и на земли. Хлѣбъ нашъ насущный даяждь намъ, дѣньсѣ, и оубави
намъ долги наша, яко и мы оубавляемъ долъжникомъ нашимъ, и не введи насъ въ искушєніє, но избави
ны отъ неприяви. и...”

Відомий професор С. В. Барсов, що покінчив Петроградську Духовну Академію, так само підкреслює величезне значення для слов'ян головної кирило-мефодіївської ідеї. „Кирилл и Меѳодій—пише він—явилися провозвѣстниками великаго принципа усвоенія Евангелія и совершенія христіанскаго Богослуженія на рідномъ языкѣ славянскихъ народовъ. Съ побѣдоноснимъ проведеніемъ этого великаго принципа глубочайшимъ образомъ связала вся послѣдующая судьба и образование всеславянскаго міра. Устроеніе славянскихъ письменъ, переводъ Священнаго Писанія на рідной языкъ, зародженіе и первые опыты славянскої письменности, преобразование языка, распределение и укрѣпленіе между Славянами христіанскої вѣры, пробужденіе и возвышеніе въ нихъ народнаго самосознанія и первый шагъ ихъ на поприщѣ обще-человеческой образованности — все эти событія внутренно связаны съ указаннымъ великимъ принципомъ. Проведеніе этого начала въ жизнь было по-вымъ крещеніемъ славянскаго духа путемъ образования рідной мысли и рідного слова” (Рѣчь 6 апр. 1885 р., „Чтенія” 1885 р. кн. 1 ст. 3).

Подам ще одне твердження, — думку „Православнаго Обозрѣнія” про цю саму справу. „Самая слава св. первоучителей — читаємо тут — виждется вовсе не на томъ, что они нашли способъ изображать звуки, свойственныя славянскому языку, а главнымъ образомъ на томъ, что они были ревностными и славными борцами за глубоко-гуманную и чисто православленную идею національнаго Богослуженія на рідномъ, а не на чуждомъ языкѣ.” (в статті Священника Сергієвскаго, Москва, 1885 р. т. 1 ст. 285).

Силу рідної мови для віри взагалі так само зазначає й проф. Московської Духовної Академії Н. Ту-

ницький: Св. Климентъ. 1913 р., ст. 175: „Народный языкъ въ Богослуженіи и литературѣ, это — огромная сила, охраняющая вѣру. Безъ него самая христіанская проповѣдь была бы лишена своего жизненнаго значенія”.

Те саме читаємо в відомому богословському журналі „Страпникъ” 1885 р. I. 606 в статті ювілейній: „Основное требованіе, предъявляемое къ христіанскому Богослуженію, должно состоять въ томъ, чтобы оно соответствовало своему назначенію, не превращалось въ совокупность механическихъ дѣйствій и обрядовъ, но было разумнымъ служеніемъ Богу, а для этого необходимо, чтобы оно совершалось на языкъ понятномъ”.

Так само правдиво пише про це славний історик Церкви, проф. Московської Духовної Академії Є. Голубинський: „Можетъ ли, повидимому, быть иначе того, чтобы у каждаго народа Богослуженіе совершалось на его собственномъ, природномъ языкъ? И какъ, повидимому, можетъ быть то, чтобы у какого-нибудь народа ово совершалось на чужомъ непонятномъ для него языкъ? Богослуженіе должно быть понимаемо людьми, для которыхъ оно совершается, ибо для этого именно и совершается; но какъ будетъ оно понимаемо, когда будетъ совершаться на непонятномъ языкъ? Больше ясными, чѣмъ въ данномъ случаѣ, требованія здраваго разума, конечно не могутъ быть... Право молиться на своемъ собственномъ языкъ столько же принадлежитъ каждому народу, сколько и право говорить на немъ, и даже больше того... Каждый народъ долженъ молиться Богу на своемъ собственномъ, понятномъ для него, языке; ничего не можетъ быть безспорнѣе этого, и такъ это и было въ христіанской Церкви в первые ея вѣка... Богослуженіе на чужомъ языкъ, вѣдь, это есть то, что — я пошелъ было въ Церковь молиться Богу, а тамъ служатъ не по-нашему; я такъ и про-

стояль всю Службу истуканомъ, не появъ ни єдинаго слова и не зная, когда крестить свой лобъ. Выраженіе „истуканъ”, можетъ быть, єсть выраженіе не особенно приличное; но большинство людей, принужденныхъ молиться Богу за общественнымъ Богослуженіемъ, совершаемымъ на чужомъ языкъ, представляютъ собою именно то въ высшей степени грустно для зрѣнія, что можетъ быть обозначено только нашимъ выраженіемъ” („Прибавленіе къ Твореніямъ св. Отцевъ”, 1885 р. т. III ст. 173-175, 204).

Кращі Архипастирі російські віддавна вже твердять те саме, бо бачать малу християнізацію народу власне через причину незрозумілої богослужбової мови. Так, Єпископ Володимирський Феофан писав у своїх листах (1882 р. вип. 11 лист 289): „Всі наші богослужбові співи повчальні, високодумні й величні. В них уся богословська наука, вся християнська мораль, і вся втіха... Хто уважний до них, той зможе обійтися без жодних інших учительних книг. А між тим більша частина цих співів зовсім незрозуміла, а це позбавляє наші церковні книги того плоду, який вони могли б видавати, і не дає їм послужити тим цілям, для яких вони призначені. І тому новий переклад церковних богослужбових книг конче необхідний, — необхідний простіший їх переклад”.

Року 1890-го відомий Архiepіскоп Херсонський Никифор писав, що „наш народ зовсім не розуміє богослужбової церковної та догматично-історичної християнської мови... Народ нічого цього не розуміє, й іде в штунду, щоб там хоч кепсько, хоч навиворіт, але може хоч щонебудь розуміти” („Церк. Вѣдом.” 1890 р. № 41 ст. 1366).

Коли Росія з 1905-го року готувалася до Помісного Собору, то св. Синод запитався всіх Архiepірів про

церковнослов'янське Богослуження. Їхні відповіді надзвичайно цікаві,—вони видрукувані в книжці: „Сводка отзивов епархіальних Преосвященних по вопросам церковной реформи”, Спб., 1906 р., ст. 1-13. Я не подаю цих відповідей дослівно, бо вони повторюють думки одна одної, але подам всі їхні думки за певним планом, нічого від себе до них не додаючи. Відповідь подаю Архиреїв епархій: Ризької, Орловської, Архангельської, Могилівської, Астраханської, Полоцької, Нижегородської, Калузької, Фінляндської, Іркутської, Кишинівської, Холмської та Самарської. Зазначаю сторінки, на яких подаю думки, в дужках.

Найперше всі Архиреї підкреслюють величезне значення в церковній праці Богослужб, бо вони подають вірним увесь зміст християнства (ст. 3), його правди та мораль (2). Богослужби мають глибокий повчальний характер (4), це могутній засіб впливу на паству (8-9), бо вони мають виховне значення (8-9). Взагалі ж Церква—це загальна школа для всього народу, а Богослужби—це виклади цієї школи, де вірний навчається всього життя (8-9). Православні Богослужби—величезний скарб, на жаль тільки, це скарб, захований на полі (24-25).

А це тому, що богослужбова мова тепер незрозуміла. Наші Богослужби — це переклад з грецького, звичайно літеральний (4-5), з захованням грецької складні та грецького словоланду (1). Взагалі ж це переклад невдалий (4-5), бо робили його особи різного часу та різної освіти (6-7), а тому в ньому багато таких місць, що без грецького оригіналу їх не зрозумієш. А навіть треба сказати, що часто цей переклад темний та неправдивий (4-5), окремі місця не мають граматичного сенсу (3), часом перекирують думку й змінюють її аж до ереси (1, 2). Багато церковнослов'янських слів мають

тепер інше значення її різуть нам вухо (4-5).

Дуже важлива й принципова річ іще й та, що дуже багато церковних пісень у грецькому оригіналі написані віршами, а на церковну мову в нас переклали їх літерально й прозою (4-5, 7-8), а тому те, „що в оригіналі для природного грека свого часу давало високу художню насолоду, те саме в чисто літеральному перекладі для росіянина чи взагалі для слов'янина являється правдивою мукою” (7-8).

Архиєреї з свого довголітнього досвіду стверджують, що церковнослов'янська богослужбова мова тепер незрозуміла для більшості вірних (1), навіть інтелігенції (4-5), а що цікаве, — її не розуміють навіть люди з вищою богословською освітою (3). Навіть Пастирі багато чого не розуміють із того, що вони читають чи співають (4-5).

Такий стан нашої богослужбової мови, як твердять ці Ієрархи, дуже шкодить Церкві, бо вірні втрачують любов до незрозумілої Богослужби (1). Через цю незрозумілість богослужбової мови вірні не беруть активної участі в Богослуженні (2, 4), — їхня молитва приватна, своя, а не спільна (4). Ось чому частина вірних іде в штунду, бо в Церкві їм нема чого робити, їм тут вудно, бо вони нічого не розуміють (4).

Ось через це всі вищеназвані Архипастирі однодушно радять повиправляти всі Богослужби так, щоб їх вірні легко розуміли (1), поперекладати на нову церковну мову, наближену до російської, як те бачимо в мові сучасної Літургії (3). Те саме треба зробити з Біблією (6-7). А дехто радить усі Богослужби поперекладати на живу російську мову.

Ось тому нема нічого дивного, що в Україні по 1917-му році, коли вона відділилася від Росії, зараз же почали збиратися різні церковні Собори, й вони вино-

сили ухвали правити Богослужби й живою українською мовою, і з того часу частина Української Церкви перейшла в Богослужбах на свою живу мову. Так само в Канаді та в Америці православні українські Церкви правлять Богослуження українською мовою.

Гірша справа з цим в Православній Церкві на теренах 6. Польщі. Сюди повтікало багато російських емігрантів, і вони, з чисто політичних міркувань, перешкоджають українізуватися, правильніше — розмоскочуватися нашій Церкві. Ці росіяни завжди знаходили добрий послух у польської влади, яка так само не хотіла бачити нашу Церкву українською. Але польська влада почала й сама полонізувати Православну Церкву, в чому їй сильно й щиро допомагало російське Духовенство, бо вони скоріше погоджувалися на полонізацію Церкви, аніж на українізацію її...

Український народ у Польщі не раз організовано висловлював свою думку в цій справі. Так 3-10 жовтня 1921-го року в св. Почаївській Лаврі відбулися Волинські церковні єпархіяльні Збори, і на них постановлено правити Служби Божі й українською мовою та вимовою. Вища церковна влада затвердила цю постанову, але реально не провела її в життя.

Більше того, св. Синод Православної Митрополії в Польщі 3-го вересня 1924-го року не тільки дозволив українську вимову церковнослов'янського богослужбового тексту, але й дозволив „уживання української мови в тих богослужбових чинах, що їхній текст одобрила вища церковна влада”. Цієї постанови ніхто ніколи не відміняв, а навіть Митрополит усієї Польщі Діонісій в своєму архиєпископському листі 1-го серпня 1928-го року підтвердив цю постанову. Правда, Церква чомусь не зреалізувала цих постанов...

СЮЕНШЬНЖЕСИНАНЕСЕ .
ДА СВАТНСАЙМАТВОЕ . ДА ПРІИДЦЕРЬ
СТВЪТВОЕ . ДА БОУДЕ БОЛАТВОУ НАКО
НАБЕСИ НАЗЕМІ . ХЪ БЫ НА ПАСА
ШЫН ДА ЖЪ НА ДНЬ НСОСТАВНА ДА
ГЫ НАША . ЯКО НА ЮСОСТАВЛАЕ ДА ЖЪ НА
КОНШН . ННЕ ВЪБЕНА БУ НАПА . НЖНЗ
БАВНА СОЛУКАВА . ЯКО ТВОЕ СЦРТВІЕ
НСМАИ СЛАВА ВЪ БЪКМІ . АДИНЬ ; КО

„Отче наш“ з Евангеліі 1560-го року, що зберігається в с. Вербі на Волині, Володимир-Волинського повіту. „Отче нашъ иже еси на небесехъ. да святится имя твое. да придетъ царство твое. да будетъ воля твоя. яко на небеси и на земли. хлѣбъ нашъ насущный даждь намъ днесь и остави намъ длъгъи наша. яко жъ и мы оставляемъ длъжникомъ нашимъ. и не въведи насъ въ напасть. но избави насъ отъ лукаваго(о). яко твое естъ царство и сила и слава въ вѣки. аминь. ко(не)цъ.“

5-го червня 1927-го року відбувся в Луцькому Всеволинській церковний З'їзд. На нього прибуло до 800 люда, а серед них 515 уповноважених від парафій. І цей З'їзд одногolosно ухвалив правити Богослужби українською мовою.

III.

Мова українська була вже мовою Церкви.

Церковно-слов'янська мова з бігом часу ставала все більше та більше незрозуміла, і в нас, в Україні, з XVI-го століття вона вже не мала якогось помітнішого впливу ані на мову літературну, ані на мову живу народню. Відомий єзуїт Петро Скарґа вже в 1577-му році глузливо писав про нашу богослужбову мову: „З церковнослов'янської мови ніхто ніколи вченим бути не може. І вже тепер її майже ніхто досконало не розуміє. Бо нема в світі такої нації, яка говорила б нею так, як у книжках написано”. Звичайно, це насмішка, але якась частина правди в цьому була...

А православний учений чернець, ієромонах Києво-Печерської Лаври Памва Берінда в своєму церковно-слов'янсько-українському Словнику 1627-го року скаржився: „Широкій и великославный языкъ словенскій трудности словъ до вирозумъннѣя темныхъ многіи въ собѣ маеть, зачимъ и сама Церковь Русская многимъ власнымъ синамъ въ огиду приходить“.

Ось через усе це жива українська мова дуже рано вривається до нашої Церкви, заступаючи помалу незрозумілу церковнослов'янську мову. Найперше входить вона до Церкви з проповіддю, чого зразки маємо з XI-го століття. А вже з XVI-го століття, коли наша Церква мусіла боронитися від міцних нападів католицтва, в нас сильно росла жива проповідь україн-

ською мовою по всіх Церквах. В XVII-му столітті в нас працюють такі славні проповідники, як Йоаникій Галлятовський, Антоній Радивиловський, й ін., що позо-ставили по собі грубі томи церковних проповідей, пи-саних гарною тодішньою українською мовою.

Дуже рано входить українська мова до Церкви з Євангелією, бо вже від 1144-го року маємо т. зв. Га-лицьку Євангелію, в якій незрозумілі старослов'янські слова часто перекладено на зрозумілі. Це наша перша пам'ятка запровадження в нас живої мови до Церкви. А вже в XVI-му столітті в нас появляється довга низ-ка повозавітніх перекладів на живу тодішню українську мову, наприклад: Пересопницька Євангелія 1556—1561 р. р., Новий Заповіт Вал. Негалєвського 1581 р., Волин-ська - Житомирська Євангелія 1571 р., Крєхївський Апостол 1560 років і т. ін. Чимало маємо й перекладів Старого Заповіту, наприклад Біблія 1569 р. Луки з Тер-нополя, Пісня над Піснями XVI віку, Псалтир XVI віку, Псалтир Преслопського XVIII-го віку й т. ін., з досить живою тодішньою українською мовою.

Що ці переклади читано в Церкві, про це свід-чить наш консервативний письменник XVI-го й XVII-го віку Іван Вишенський, який виступав в обороні цер-ковнослов'янської мови, правда, не зовсім: „Євангелію й Апостола, — писав він, — в Церкві на Літургії про-стим язиком не виворочайте, по Літургії же, для виро-зуміння людського, попросту толкуйте і викладайте“.

Крім цього, в XVI—XVII-му віках дуже пошире-ні були по наших Церквах друковані й рукописні т. зв. Учительні Євангелії, — збірники проповідей на еван-гельські теми, писані гарною українською мовою. Їх чи-тано по наших Церквах, а митрополит Петро Могила зробив це читання обов'язковим (див. ст. 20).

ОЦА ВАШЕГО ЖЕНЕСТЬ НАНЕСУЪ.
АКО СЛАНЦЕСКОЕ СЛАНЕГЪ. НАЗАЗИ
БЛГЪ. НАДЪЖУНЪ НАПРАВЪДНЫ.
И НЕПРАВЪДНЫ...

АЩЕ БО ЛЮБИТЕ СЯ ЮКАЦИ МАДЪ. КОУ
ЮМЪЗДОУНИМАТЕ. НЕ НМЪЗТАРЕЛИ
ТОЖЕ ТВОРАТЬ. НАЩЕЦЪ ЛОУЖЕТЕ
ДРОУГЪ КАШАТЪ КЪ СЛО. УТО ЛШЕ
ТВОРИТЕ. НЕ НМЪЗТАРЕЛИ ТАКОТКО
РАГЪ. БОУДЪТЕ СЪ БУКЪ СЪ КЪРШЕ
НИ. АКО ОЦА ВАШЕ НБЪ СЪ СЪЗАНСЪ
КЪРШЕНЪ ИСТЬ. — 100 .. 101

ВЪ НЕМАЛЪ ТЕЛДЪЗІ НА ВАШЕ АНЕ
ТВОРИТИ ПРЪДЪ ХЛІСЪ. ДА ВНА
ЛН БОУДЕ ТЕМАЛН. АЩЕ ЛН ЖЕ НИ.
МЪЗАЗІ НЕ НМАТЕ ОЦА ВАШЕГО
И ЖЕНЕСТЬ НАНЕСУЪ. ЮГА ЛОУБЕ ТВО
РИШИ МАЛЪСТІЮ. НЕ КЪ СТРОУБИ ПРЪ
АЩЕ БО ОЦО ВАШЕ АНЦЕ ДЪ КИТКОРЪ.
ВЪ СЪ МАЛНШІХЪ. КЪ КЪ ТЪ ГНАХЪ.
ДА ПОСЛАКА ГЪ СЪ ОУ ХЛІСЪ. АЛИНЪ
ГЛІЮ ВЛАДЪ. КЪ СПІРИТАЛОУТЪ АЛЪ
ЗДОУСКОЮ. ТРЪБЪ ЖЕ ТВОРАЩИ КОЛІ
ЛОУТЪ ВІНЮ. ДА МЪХЮ МЪТЪ ШІОІЦА

Українська мова в XVI – XVII віках входила до Церкви навіть у частинах Богослужень. Так, маємо Учительне Слово Івана Золотоустого в перекладі ще XVI-го віку. По Літії на Утрені читали по наших Церквах Катихизис св. Феодора Студита „простою мовою“.

Року 1627-го Києво-Печерська друкарня випустила в світ свою Тріодь Пісву, а в ній запровадила велику культурну новину, всі т.зв. Синаксарі чи почальні довгі статті про Свята видрукувала в перекла-

ІІАДЕНІ.

Евангелія выписоуе. якъ не годится жень соромотити. тыжъ
Бископцехъ. тыжъ якъ Христосъ на дѣтей роуки покладоуе. тыжъ
кто коли для Христа багатство сполучити. сполучити бо
ши водзметъ. Ижеко въ вѣтвѣи насаждити. глава. ІІА

ГДА ДОКОНАЛЫ СТОИ РЪЧІ.
ВЫШОЛЬ З ГАЛИЛЕИ. И
ПРИШОЛЬ ВЪ ОУКРАИНЫ
И ОУДЕЙСКЫЯ. ПО ОНОУИ СТО
РОНИ ІОРДАНА. И ЗАННЦЬ И

Уривок з української т. зв. ПЕРЕСОПНИЦЬКОЇ (на Волині) Євангелії 1556-го року: „Матѣей. Евангелиста выписоуе. якъ не годится жень соромотити. тыж о скопцехъ. тыжъ якъ Христос на дѣтей роуки покладоуе. тыж кто коли для Христа багатство сполучити. стокротъ больше водзметъ. И животь вѣчный наслѣдити. глава 19-а. Егда докональ Іеус тои рѣчи. ышоль з Галилеи. и пришлоль въ оукраины иоудейскыя. по оноуи сторонѣ іордана. и за нимъ и...“ В цій пам’ятці, за правоисом того часу, на кінці пишеться в замість ч.

ді на живу українську мову Ігумена Тараса Зёмки. А щоб не було нарікань різних консерваторів, то відомий тодішній учений Ієромонах Памва Берінда в Післямові до цього видання подав отаке в'яснення: „А щодо Синаксарів, — пише Берінда, — що їх з грецької на українську мову переклав чесний Ієромонах Тарас Левонич Земка, проповідник слова Божого, то не нарікайте на це ви, великороси, болгари, серби та інші, подібні нам у Православії, бо це ж зроблено з ревности та з бажання різних верстов народу нашого українського, — людей благородних, світських і інших, які не вчилися глибокорозумного слов'янського язика. Не погрішили ж давні святі Отці та філософи, коли Євангелію Матвія з жидівської на грецьку переклали, а з грецької принесли нам Марка, Луку та Івана, а також коли грецькі богословські книжки переклали на мову слов'янську. Отож, за тим прикладом робимо й ми на користь та на примноження братам своїм, і сподіваємося в Господі, що ми цим не погрішили. Робимо це на спасіння, щоб не сказали нам: „Ти добре молишся, але другий не будується, і розум мій без пожитку”. Тому послухались ми Апостола (1 Кор. 14), що каже: „В Церкві краще сказати п'ять слів зрозумілих, корисних і для інших, а ніж силу слів чужою мовою“. А ви, приймаючи цю книжку смиренномудрено, споминайте Апостола, що навчає: „Коли відкриється що комусь сидячому, другий нехай мовчить“.

Отож, як бачимо, київські вчені Ієромонахи, що гуртувалися в Києво-Печерській Лаврі, добре розуміли потребу української мови в Церкві й запровадили це до життя.

Року 1726-го митрополит Київський Йосаф Кроковський склав був „простою мовою“ Акафиста Святій

Великомучениці Варварі, але Москва не дозволила йому видрукувати його, — наказала перекласти його „на великоросійское нарѣчіе”...

По наших старих друкованих Требниках маємо багато кусків треб українською мовою, як, напр., у Чині ісхода душі від тіла, в Чині Вінчання й ін. Усі священникові оповістки в Церкві виголошувалися тільки живою українською мовою, зразки чого маємо по Требниках.

Отож, як бачимо, українська мова цілі віки була вже в Церкві, тільки звідти силою вигнала її московська світська влада, що не хотіла собі більшого впливу Церкви на український народ. Через це ми тепер кажемо, що Українська Церква потребує не українізації, але тільки одного — відмосковлення.

Богослужбовою мовою, в розумінні, щоб ціла якась Головна Служба правилася цією мовою, наша мова ніколи в старовину не була. Такою вона стала в частині нашої Церкви тільки з 1920-го року.

IV.

Сучасна церковнослов'янська мова.

На кінець цієї статті своєї розповім іще, що ж таке наша сучасна богослужбова мова, т. зв. мова церковнослов'янська. У нас часто кажуть, ніби це мова старослов'янська, мова Кирила й Мефодія, а тому її треба конче зберігати. Історія цієї мови показує, що це було зовсім не так.

Перші богослужбові книги та книги Св. Письма переклали нам з грецької на живу слов'янську мову св. брати Кирило та Мефодій іще десь у половині IX-го віку. Це була мова, яку з дитячих років знали св. брати, — жива мова болгарська з околиць м. Солуня,

И прѣстаупилъ къ нему Фаврнсе съ жалобами на него
рекутнелюу. Еслигоица
улицу поустити же не могу,
што жь въ коаксе закинула
тс жь сополюкю чюи реклыи.
Уннеу нтамансте, тѣи коу
ыннсткормль спюта коу муу

батьківщини Кирила й Мефодія. Ось ця болгарська мова, докладніше — жива солунська говірка македонського наріччя й зветься старослов'янською мовою.

Старослов'янська мова, як мова болгарська, не була в нас зовсім зрозуміла вже в час нашого офіційного хрещення в X-му віці. А з часом вона в нас застарілася й ставала все більше незрозумілою. Щоб цього не було, вже в старовину завжди потроху замінювали незрозумілі болгарські слова на свої зрозумілі, і цим церковна мова сильно відсвіжувалася. Так, наприклад, так зв. Галицька (з м. Галича) Євангелія 1144-го року має дуже підсвіжену мову; те саме треба сказати про Новий Заповіт у перекладі митрополита Київського й усієї Русі Олексія 1355 року (т. зв. Чудівський Новий Завіт), див. ст. 33 і 41.

Ці два процеси в житті старослов'янської мови, — процес її застаріння й забуття в народі, а з другого боку процес її підсвіження заміною незрозумілого на зрозуміле, — ці два процеси ніколи не спинювалися, а в кінці доправили до того, що повстала нова церковнослов'янська мова, що мало вже була подібна до мови старої.

Напочатку в нас панувала ідея, що мовою літературною мусить бути тільки мова церковна, але з половини XVI-го століття в Україні появляється й зовсім інша ідея, — що літературною мовою мусить бути жива народня мова. Ось тому в Україні ще з XVI-го віку потроху розвивається, особливо ж з віку XVIII-го, одна від однієї незалежна, мова церковна та мова літературна, й кожна йде своєю дорогою. Через це дуже скоро церковна мова стала в нас не зовсім зрозуміла навіть для Духовенства, а нова літературна мова виросла в нас без помітнішого впливу мови церковної.

Зовсім інший процес ішов у Росії, — протестантський рух у XVI-му столітті її не захопив, і вона зовсім не знала нової ідеї, яку тоді поволі прийняла ціла Європа, а з нею й Україна, — щоб літературною мовою ставала жива народня мова. Росія полишилася аж до початку XIX ст. при старій ідеї, що літературною мовою мусить бути мова церковна, а для цього вона невпинно, особливо в XVIII-му столітті, підсвіжувала свою церковнослов'янську мову, замінюючи незрозумілі старослов'янські слова та форми на зрозумілі російські. І тільки в XIX-му столітті Росія повно зрозуміла вагу й силу нової ідеї, яку Україна знала ще в XVI-му віці, — щоб літературною мовою була мова жива народня.

Ось таким чином трапилося, що російська літературна мова органічно виросла на мові церковній, а тому російський інтелігент таки не зле розуміє свою церковну мову. За XIX-те століття Св. Синод став сильно виправляти мову богослужбових книжок, усе наближуючи її до мови російської, робив він це тихо, ніколи не скликаючи для цього церковних Соборів, — обходився при допомозі т. зв. справщиків, що були при Синодальній Друкарні в Москві. Справщиками все були чисті рісіяни, й вони завжди нахилили новослов'янську богослужбову мову до російської.

Ось тому правильно пише світової слави академік В. Ягич: „Російська літературна мова із усіх слов'янських мов найближча до церковнослов'янської по кількості однакових слів. Панування останньої на протязі віків ніде не защепилося так сильно, ніде не пустило такого глибокого коріння в мову народню й літературну, як у Росії” („Разсуждения юго-славянской и русской старины”, 1895 р, ст. 377).

Цією новою церковнослов'янською мовою, що з часом стала в Росії просто архаїзованою російською мовою, за XVIII-XIX століття російський Синод поскладав багато нових Молитов, Акафістів, Служб Святим та Житій їхніх і т.ін. І так повстала нова ніби „церковнослов'янська“, а в істоті своїй просто архаїзована російська мова, що з мовою старослов'янською має не багато спільного. Коли б Кирило й Мефодій почули цю мову, вони б мало зрозуміли її...

Світової слави російський філолог академік Ф. Фортунатов так пише про сучасну російську церковно-слов'янську мову: „Съ теченіемъ времени старославянскій языкъ обратился у насъ въ тотъ искусственный искаженный языкъ, который употребляется теперь въ Богослуженіи и называется церковнославянскимъ языкомъ. Не смѣшивать съ этимъ ломаннымъ языкомъ древній церковнославянскій языкъ“ (див. його „Лекції по фонетикъ церковнославянскаго языка“, Спб., 1919 р., ст. 2).

Так само й російський славіст кн. Н. Трубецької зве сучасну церковнослов'янську мову „штучною від самого початку“, зве її „навіть для свого часу дуже перестарілою“.

Отож, наука встановила, що сучасна богослужбова церковнослов'янська мова — це зовсім не мова старослов'янська, це зовсім не давня мова Кирила й Мефодія, — це часто просто архаїзована російська мова.

Мало цього, церковнослов'янський переклад сам по собі дуже неточний, чому давно вже чути голоси вчених богословів та Ієрархів про конечну потребу нового перекладу. В багатьох місцях, напр. у т. зв. Мінеях, знаходимо переклад зовсім невдалий щодо форми, бо занадто вульгарний, а часом недобрий і щодо змісту, а навіть і еретичний. Напр. у церковній пісні на Різдво

Богородиці читаємо: „Поем святое Твое рождество и непорочное зачатіе Твое“, а це ж догмат католицький, а не православний.

В Чині великого освячення води Священик молиться: „Воскропи и на ни воду чисту“, а треба: воду очищальну (по-грецькому *kathársion*); цікаво, що в Требнику нашому Петра Могили 1646 року тут маємо зовсім добре: „воду чистительну“. А це ж різниця!

В 4-му Ікосі Акафіста Божій Матері знаходимо: „Радуйся, невидимих врагов мученіє“ (гр. *amunterion*), а треба не „мученіє“ але „Радуйся, від невидимих ворогів защито“, чи обороно.

Чимало старих слів з бігом часу зовсім змінили своє значення, а між тим ми їх уживаємо ще й тепер, а це так само доводить до єретичних думок. Вдавнину слово „іскушеніє“ визначало пробу, випробовування, а тепер ми його розумієм, як „спокуса“. Через це вираз Господньої Молитви: „І не введи нас во іскушеніє“ обертається в нас у сумнівну думку, бож Господь не введе нас у спокусу й без нашої грішної молитви... Треба б „і не введи нас на спробу“, бо Бог допускає випробовування людей, як, напр., Він випробовував Авраама або Йова.

Церковнослов'янська мова в Україні мала зовсім іншу долю, як у Росії. В нас вона з XVI-го століття помітно відірвується від мови літературної, і тому великого впливу не мала ані на нову нашу літературну мову, ані на мову живу народню. Ось чому її український інтелігент, й український селянин без порівняння менше розуміють свою церковнослов'янську мову, аніж те бачимо в росіяв; через це ж у нас уже з XVI-го віку появляються переклади на живу мову Св. Письма, а в Росії — тільки з віку XIX-го. Росія силою накинута

нам свою русифіковану новослов'янську церковну мову, звучи її зовсім неправдиво мовою старослов'янською, мовою ніби Кирила й Мефодія.

Ця нова церковнослов'янська мова, цебто часто архаїзована російська, була в нас оруддям денаціоналізації українців, а не засобом їх християнізації. Хто з нас не бачив образа на тему Пс. 24. 15: „Очі мої вину (= завжди) ко Господу“, — наш побожний маляр намалював ченця на колінях, що простягає до Господа свої вийняті (= вину!) очі... Відомий також і образ на тему: „Взиграся младенець во чреві ея“ (Лк. 1. 4): намальована Лисавета, а в животі її дитинка на скрипочку грає („взиграся“).. Отак християнізується народ!..

V.

Староукраїнська мова, як мова церковна.

З українською церковною мовою трапилася велика трагедія, що сильно вдарила й по нашій культурі, — їй не дали можливості нормально розвиватися на своєму рідному ґрунті. Стара Українська Церква мала свої добрі богослужбові тексти, усталені помісними Соборами за час Митрополита Петра Могили, особливо Служебник 1629 року, Требник 1646 р. й ін. З часу насильного приєднання Української Церкви до Московської (1686 р.) Москва стала дуже кривим оком задивлятися на наші богослужбові відміни. А цар Петро 15 жовтня 1720 року просто заборонив українським друкарням друкувати свої відмінні богослужбові книжки, заміняючи їх на московські. І отож з того часу зовсім перервався розвиток церковної мови на нашому українському ґрунті — вона розвивалася на ґрунті російському, а звідти її силою запроваджували в нас.

Церковна мова нормально росла на українському ґрунті понад 700 літ (988 — 1720), і майже весь час була тут і мовою літературною. У нас була весь цей час своя українська вимова богослужбових текстів, що сильно наближувала церковну мову до живої. У всіх старих богослужбових наших книжках наголоси с тавлено живі українські. Час від часу в богослужбовому тексті роблено й „підсвіження” його, цебто незрозумілі слова замінювано на зрозумілі. Через усе це інтелігентні особи в Україні, особливо ж ті, що трохи навчалися цієї мови, знали її й писали цією мовою.

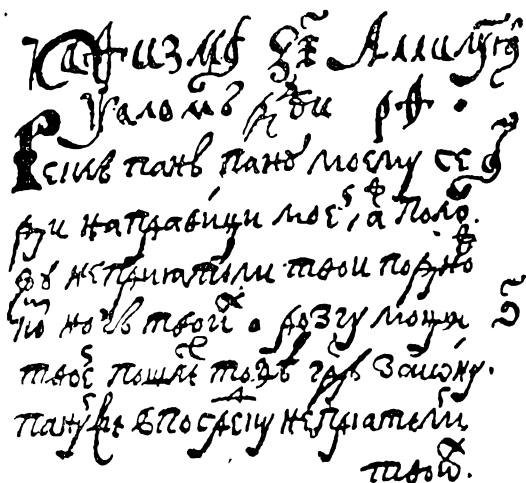
Духова українська культура за цей час (988 — 1800) величезна, і вся вона писана мовою церковною, або мовою, сильно наближеною до своєї церковної. Десятки видатних старих українських письменників писали цією церковною мовою, яку через це можна звати мовою староукраїнською, а встаровину її звали „слов'яно-руською“, цебто слов'яно-українською.

На жаль тільки, наказ царя Петра з 1720 року перервав нам нашу традицію цієї „слов'яноруської“ чи староукраїнської мови в Церкві й у літературі, бо з того часу вона не розвивалася в нас. Наші письменники покинули свою стару мову, й одні взялися за вивчення мови російської, що скоро й стала їм за мову літературну так само, як українці в Галичині взялися були тоді за мову польську, а інші стали писати вже живою українською мовою.

Найбільший удар для розвитку й долі старо-української церковної мови — це була заборона української вимови богослужбових текстів, головню з 1784-го року, коли митрополит Київський Самуїл Миславський став силою запроваджувати в нашу Церкву російську вимову. З бігом часу в Україні по Церквах запанувала

зовсім чужа нам російська вимова, з російськими наголосами, запанували й нові російські церковні тексти, що несли до нас староросійську мову. Українці основно забували за свою власну багатовікову церковну мову. Під впливом усього цього повстало в нас те дивне й шкідливе в наслідках явище, яке бачимо тепер серед української інтелігенції: вона вважає стару нашу церковну мову за мову... російську!

Це дуже шкідлива для української культури помилка. Кожен народ у світі має дві мови: стару й нову, при чому стару мову звичайно вживає більше в Церкві. В літературній мові кожного народу є т.зв. архаїзми, взяті з мови церковної, а ці архаїзми — прикраса мови. Так мусить бути й у нас, — мусить існувати й староукраїнська мова, як мова Церкви, але не як панівна в Ній, а як традиційна, головно ж для самих тіль-

Казноує же Алмаує
Уало мв рди рд.
Ксиль пань паню мову се
рди на правни мое, а Поло.
св неспитали твои порно
но мв твои. рдзу мови
твоє поше твоє гав за мову.
панує в по ссти неспитали
твою.

ПСАЛТИР ПОЧАТКУ XVII-го ВІКУ,
в українському перекладі: „Рекль пань пану мову...“ Псалом 109.

ки головних Богослужб — Літургії, Вечірні й Утрени, щоб не поривати нам майже тисячелітньої традиції цієї мови в нашій Українській Церкві.

Стара церковна мова, з доброю фонетичною українською вимовою та з підновленням деяких застарілих слів та форм, стане в нас зразковою староукраїнською мовою, якою вона й була в нас довгі сотні літ ще від самого початку нашої Церкви. Тільки повна несвідомість або свідома демагогія може звати цю нашу довговікову староукраїнську мову, мову не тільки нашої Церкви, але й нашої літератури, — мовою російською. У той час, коли наша Церква й Держава були зовсім вільні, в нас була й мовою Церкви, й мовою літератури власне ця староукраїнська мова. Рвати з нею раптом і цілком — це дошкульно ранити нашу культуру.

Наша церковна мова за останній час сильно зрусифікована, але провести в ній дерусифікацію — дуже легко й просто. Власне русифікація найменше торкнулася головних Богослужб, — Літургії, Вечірні та Утрени, — і, на мою думку, варто власне ці головні Богослужби позоставляти й при староукраїнській мові, де того бажають, коли в нас ще так багато вірних не хочуть запроваджувати до цих Богослужб живої української мови. Щоб затримати в Церкві спокій, а саму Церкву зберегти в єдності, мусимо й обов'язані стати на цей природний шлях.

В церковних Богослужбах треба відрізнати Богослужби головні від додаткових, а в самій Богослужбі головне від другорядного. Ось тому з церковного погляду ліпше було б правити гарною живою українською літературною мовою всі Служби другорядні, цебто: Парастаси, Похорони, Молебні, Акафісти, Канона Андрія Критського, церковні Години, Канони з Мінеї й тому по-

дібні. Так само живою українською мовою треба читати Євангелію, Апостола, Псалтиря, різні довги Молитви, Синаксарі, Паремії, Молитви перед і по Причасті, Дії Апостолів під Великдень, Колінопреклонні Молитви на Зелені Свята й т. ін. Від цього Богослужба тільки виграла б на своєму впливові на народ, а її християнізаційна мета сильно побільшилася б.

Що ж до головних Служб, таких як Літургія, Вечірня та Утреня, то добре було б освіжити їх, переклавши деякі застарілі незрозумілі слова на зрозумілі й уживаючи повної фонетичної української вимови богослужбового тексту. Практика вже показала, що широкі народні маси легко й спокійно приймають староукраїнську мову в Богослужбах, як свою рідну.

Пишу це все тільки з загально-державних українських поглядів, щоб не дратувати вірних, які в більшості своїй не хочуть заводити новин до Церкви, і щоб зберегти в Церкві спокій та єдність. Зачинати треба з малого й іти до більшого, — це буде державна метода українізації нашої Церкви.

Максималістичною методою працювати в Церкві не пристало, і вона не принесе нам спокою та єдності.

На основі всього вищесказаного приходжу до таких висновків щодо вживання української мови в Церкві:

1. Ані Св. Письмо, ані св. Отці Церкви, ані церковна традиція не забороняють уживати рідної, в нас української мови в Церкві чи в Богослуженнях. Навпаки, в давні віки в Православній Церкві вживання рідної мови вважалося за непорушний догмат, освячений зшестям Святого Духа на Апостолів, а тому Книга Правил (Св. Канони) ані одного слова не говорить про-

ти вживання рідної мови в Церкві чи в Богослужбах.

2. Українська мова цілі віки була вже в Церкві, а тому тепер справа йде нам не про українізацію нашої Церкви, а тільки про розмосковлення її.

3. Сучасна т. зв. „церковнослов'янська“ мова — це не мова Кирила й Мефодія, а тільки мова новоцерковнослов'янська, або часто архаїзована російська мова.

4. Переклади Св. Письма та богослужбових книг на сучасну церковнослов'янську мову часто дуже невдалі, а тому конче потрібний новий їх переклад.

5. Українська мова була вже мовою Церкви, цебто деякі частини церковних Відправ або читань провадилися й живою мовою. Але мовою богослужбовою жива українська мова до 1920-го року ніколи в Україні не була, — нею весь час була в нас аж до кінця XVIII-го віку тільки мова староукраїнська, цебто церковнослов'янська з живою українською вимовою, а по цьому часі — з російською вимовою.

6. З вимог української церковної традиції й розвитку української культури було б вказаним не рвати відразу й остаточно з цією староукраїнською мовою, але головні Богослуження, цебто Літургію, Вечірню й Утреню правити й цією мовою, коли того конче бажають собі українські вірні.

22. VIII. 1940.

Проф. Іван Огієнко.

32. Молебень перед початком усякого доброго діла. Холм, 1943 р.

33. Плач Пресвятої Богородиці. Канон на Малому Пове-чір'ї Страсної п'ятниці. Холм, 1943 р.

34. Чин Божественних Страстей Христових або Пассії, 1943 р., 22 ст.

Інші видання

1. Провідник по Святій Данилової Горі в Холмі. Холм, 1941 р., 12 ст.

2. Людина праці. 60-ліття з дня народження Архиепископа Іларіона. Холм, 1941 р., 16 ст.

3. Діяння першого річного Холмсько-Підляського Єпархіяльного Собору 21, 22 і 23 жовтня 1941 року. Холм, 1942 р., 20 ст.

4. Чин рукоположень і нагород в Холмській Архиепископії. Холм, 1942 р., 24 ст.

5. Церковний словничок. Холм, 1942 р., 12 ст.

6. Холмський Богослужник. Частина перша: Колядки й Шедрівки. Холм, 1942 р., ст. 40.

7. Бережімо все своє рідне! Новорічне Послання. Слово Архиепископа Іларіона на Обрізання Господнє. Холм, 1943 р., 24 ст.

8. Чого навчає Різдво Христове. Слово Архиепископа Іларіона на Різдво Христове. Холм, 1943 р., 20 ст.

9. Холмський Богослужник. Частина друга: Пісні до Пресвятої Богородиці. Холм, 1943 р.

10. Архиепископ Іларіон: Українська Церква. Нариси з Історії Української Православної Церкви. Прага, 1942 р., т. I ст. 236, т. II ст. 223.

11. Літургія Св. Івана Золотоустого, мовою староукраїнською. Холм, 1942 р., 24 ст.

12. Річники „Рідної Мови“ за 1933 — 1939 роки, та „Нашої Культури“ за 1935 — 1937 роки.

13. † Іларіон: Хрест і Воскресіння. Голгсфська поема. Холм, 1943.

14. Його ж: Найсвятіша Дитина Ісус. 1943.

15. Усі праці Проф. Д-ра Івана Огієнка, а між ними, Складня української мови, ч. ч. I і II; Словник місцевих слів у літературній мові не вживаних; Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян, 75 знімків. I інші.

Усі ці книжки, а також різні церковні речі, можна набувати в Єпархіяльному Холмсько-Підляському Складі: Cholm, Swiata Danylowa Hora.

